

Τοσαῦτα, Κύριοι, περὶ τοῦ ἡμετέρου ποιητοῦ, ὀλίγα μὲν θεβρίως καὶ ἀτρε-
λῆ, ἱκανῶς ὅμως, ἐλπίζω, εἰς ἀληθῆ αὐτοῦ καὶ δικαίων ἐκτίμησιν. "Ἐπρεπεὶν
ἔσως, ὀλιγώτερα καὶ βραχύτερα προλαγίζων, νὰ πικραμείνω πλείοτερον περὶ
τὴν ποίησιν ἰδίως τοῦ Ζαλοκώστα· καὶ τοῦτο, ἐξομολογοῦμαι ὕμν, ὑπὴρ-
χεν ὁ ἀρχικός μου σκοπός. Δὲν μετανοῶ ὅμως δι' ὅσα γενικώτερον ἐξέθηκα
ὕμν περὶ τῆς καταγωγῆς τῆς ποιητικῆς εὐφυΐας καὶ περὶ τῆς ποιητικῆς ἀτ-
μοσφαιρας τῆς νέας Ἑλλάδος, οὔτε εἶνε ξένη ἢ περὶ ταῦτα μακροτέρα ἔσως
τοῦ δέοντος διατριβὴ τοῦ περὶ Ζαλοκώστα λόγου. Ὁ ποιητὴς ἡμῶν εἶνε ζῶσα
καὶ διὰ τῶν πραγμάτων κύρωσις τῶν ἀληθειῶν ἐκείνων, ἃς κηρύσσει μὲν
ἡ αἰσθητικὴ ἐπιστήμη δὲν δύναται τις δὲ αὔτε θέλει ποτὲ κατορθώσῃ
νὰ μεταβάλλῃ, ὅσον περιέργως καὶ ἐν εὐφρολογίῃ, ὅσον καὶ ἐν διώξει τὸν
ἐκ τοῦ παραδόξου θρίαμβον. Ὁ ποιητὴς, περὶ οὗ εἶχον τὴν τιμὴν νὰ σῶς
λαλήσω, εἶχεν ἔμφυτον τὸ ποιητικὸν ἔκλαντον, διεμόρφωσε δὲ τὴν ἐξ
αὐτοῦ παραγωγὴν κατὰ τὴν γνησίαν ἐκείνην ἑλληνικὴν ἀτμοσφαιραν, ἣν
διεσκέδασεν ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα ὁ ἀπὸ τῆς πόλης τοῦ Ῥωμανοῦ πνεύσας ἀνε-
μος, ἣτις συνετήρησε τὴν Ἑλλάδα ζῶσαν ἐπὶ τέσσαρας αἰῶνας, καὶ ἣτις
καὶ σήμερον ἔτι, ἐν μέσῳ πάτης ἡμῶν τῆς ἐκθηλύνσεως καὶ τῆς ἀδυσφορίας,
εἶνε τὸ μόνον πνεῦμα ζωῆς, ὅπερ διαστέλλει εἰς εὐγενεῖς πόθους τὰ στήθεα
ἡμῶν καὶ ἀναπτεροῦ εἰς δόξης ἀνείρους τὴν ἡμετέραν φαντασίαν.

ΑΓΓΕΛΟΣ ΒΑΣΧΟΣ

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΩΝ ΕΝΕΡΓΕΙΩΝ ΤΟΥ ΠΕΣΤΑΛΟΤΣΗ *

Ἰωάννης Ἑρρίκος ὁ Πεσταλότσης (Joh. Heinrich Pestalozzi) ¹ ἐγεννήθη
τῆ 12 Ἰανουαρίου τοῦ 1746 ἔτους ἐν Ζυρίχῃ τῆς Ἑλβετίας, ἐν ἣ ὁ πατήρ
αὐτοῦ μετήρχαστο λίαν εὐδοκίμως τὰ τοῦ χειρουργοῦ ἔργον. Ἐξοικτιῆς γενόμε-
νος ἐστερήθη τοῦ πατρὸς· ἡ δὲ μήτηρ αὐτοῦ, μείνισσα κυρία τῆς μικρᾶς πε-
ριουσίας τοῦ ἀποθνήσκοντος συζύγου, ἀπεφάσισε νὰ ὑποστῇ πάσαν θυσίαν ὑπὲρ
τῆς ἀγωγῆς τοῦ τέκνου αὐτῆς. Ἡ μήτηρ τοῦ Πεσταλότση, καὶ περ ἀμοιροῦσα
παιδαγωγικῶν γνώσεων, κατώρθωσε ἵνα ἀναθρέψῃ τὸν υἱὸν αὐτῆς ἐν τῇ εὐλι-
κρινείᾳ καὶ τῇ σιλαληθείᾳ, ἰδίως δὲ κατώρθωσε ἵνα ἐμπνεύσῃ εἰς τὴν καρδίαν
αὐτοῦ τὸ συναίσθημα τῆς εὐσεβείας καὶ τῆς πρὸς τὸν πλησίον συμπαιθείας, αἵτινες
ἀρεταὶ παρηκολούθησαν τὸν Πεσταλότσην μέχρι τοῦ τέλους τῆς ζωῆς αὐτοῦ·
ἡ αὐτὴ ὅμως μήτηρ ἔνεκα τῆς περιορισμένης ἀγωγῆς, ἣν μετέδιδεν εἰς τὸν
υἱὸν, συνετέλεσεν οὐκ ὀλίγον εἰς τὴν τούτου ἀγροικίαν καὶ τὴν περὶ τὰ κοι-
νωνικὰ καθήκοντα ἀδεξιότητά.

* Ἀνεγνώσθη ἐν τῷ Σολλόγῳ τῆ 22 Ἀπριλίου 1876.

¹ Περὶ Πεσταλότση ἐγράφησαν πολλὰ καὶ διάφορα, ἡμεῖς ἀρνούμεθα τὰς περὶ αὐτοῦ
εἰδήσεις ἐκ πηγῆς γερμανικῆς.

Ἀπὸ τοῦ 7^{ου} ἔτους τῆς ἡλικίας διέτριβεν ὁ Πεσταλότσης κατ' ἔτος χρόνον τινὰ παρὰ τῷ ἐκ μητρὸς πάππῳ αὐτοῦ, ὅστις ἦτο ἱερεὺς ἐν τινι παρὰ τῆ Ζυρίχη χωρίῳ, Πόηγγ καλουμένῳ. Ὁ χωρικός ἱερεὺς, διάγων βίον ἀπλοῦν, ἡσυχον καὶ αὐστηρὸν, καὶ λατρεύων τὸν Θεὸν ἐν ἀνυποκρίτῳ εὐλαθείᾳ, ἠγάπα ἀπὸ καρδίας τὸ λογικὸν αὐτοῦ ποίμνιον καὶ ἐμερίμνα πατρικῶς περὶ τῆς εὐημερίας αὐτοῦ. Τὸ παράδειγμα τῆς εὐλικρινοῦς εὐσεβείας καὶ ἀρετῆς τοῦ πάππου τσακύτην ῥοπήν ἔσχεν ἐπὶ τοῦ θρησκευτικοῦ συναισθήματος τοῦ ἐγγόνου, ὥστε οὗτος, θεωρῶν αὐτὸ ἀξιολογώτερον πάσης διδασκαλίας καὶ παντὸς κηρύγματος, ἀπεφάνηκε ὅτι «ἐν τῇ θρησκευτικῇ μορφώσει ἰδίως συντελεῖ ἡ θεὰ ἀληθοῦς χριστιανοῦ.» Ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ πάππου διαμένων ὁ Πεσταλότσης μεγάλως ἐπικράνη κατὰ τῆς Ζυρίχης. Οἱ κάτοικοι τῆς πόλεως ταύτης, ἀφελόντες κατὰ μικρὸν παρὰ τῶν χωρικῶν ἅπαντα τὰ δικαιώματα, ἠνάγκαζον αὐτοὺς νὰ στενάζωσιν ὑπὸ τῶν ζυγῶν σκληρῶν καταπιέσεων. Οἱ τῶν ψυχῶν ἐπιμεληταὶ συνεμερίζοντο μετὰ τῆς κοινότητος τῶν δεινῶν ταύτων καὶ πάντες τὸ αὐτὸ ἐξέφραζον παράπονον ὅτι omne malum ex urbe. Ἡ ἐλσεινὴ αὕτη κατάστασις τῶν χωρικῶν συνεχίνει τὴν εὐκίσθητον καρδίαν τοῦ Πεσταλότση καὶ ἠνάγκαζεν αὐτὸν νὰ λέγῃ πολλάκις καθ' ἑαυτὸν «ἐγὼ νὰρκ γε δὲν δύναμαι νὰ συντελέσω κατὰ τι πρὸς ἀνακούφισιν τῶν χωρικῶν;»

Δεκαετῆς ἤδη ὢν ὁ Πεσταλότσης ἤρξατο φοιτῶν εἰς τὸ ἐν Ζυρίχῃ γυμνάσιον ἀγαθὸς ὢν καὶ προσηνέστατος ἠγαπάτο παρὰ τῶν συμμαθητῶν αὐτοῦ. Εἰς τοὺς διδασκάλους ἀίνιγμα ἔφαινετο ἡ ποικιλία τῆς πνευματικῆς καταστάσεως τοῦ Πεσταλότση. Οὗτος ὅτε μὲν κατεδείκνυε μεγάλα προτερήματα καὶ ὑψίστατο ἐκτάκτους πόνους, ὅτε δὲ πάλιν κατεδείκνυε μεγάλην ἀπροσεξίαν καὶ ἀνοησίαν. Ὁ Πεσταλότσης πρὸς πάσαις ταῖς ἐπιπλήξεσι καὶ ταῖς τιμωρίαις τῶν διδασκάλων, ὢν τὸν ἐν τῇ διδασκαλίᾳ μηχανισμόν μεγάλως ἐβδελύσσετο, δὲν κατώρθωσε νὰ μάθῃ νὰ καλλιγραφῇ ἢ τοῦλάχιστον νὰ γράφῃ εὐαναγνώστως· ἐν ᾧ δὲ τῶν κανόνων τῆς στίξεως καὶ τῆς ὀρθογραφίας οὐδεμίαν ἔννοιαν εἶχε, τὸναντίον ἦτο κῶρ καὶ γλῶξ ἐν παντί, ἀφορῶντι τὰς πνευματικὰς αὐτοῦ χρείας, ἢ ἀναφερομένῳ πρὸς τὰς ἀνάγκας τῆς πατρίδος καὶ τοῦ λαοῦ αὐτοῦ. Ἐν τισιν ὁμοῦ ἀντικειμένοις οἱ διδάσκαλοι τοῦ ἐν ᾧ ἐσπούδαζε Collegii humanitatis καὶ ἰδίως ὁ περίφημος Bodmer ἐπέδρασαν μεγάλως ἐπὶ τῆς ψυχῆς τοῦ Πεσταλότση, κατὰ τὴν μαρτυρίαν αὐτοῦ τούτου. Οἱ διδάσκαλοι οὗτοι, διδάσκοντες τοὺς παῖδας τῆς Ἑλβετικῆς δημοκρατίας τοὺς δοκίμους συγγραφεῖς τῆς ἀρχαιότητος, ἐφιλοτιμοῦντο νὰ ἐμπνεύσωσιν εἰς τὰς ψυχὰς αὐτῶν τοιοῦτον ἐνθουσιασμόν, ὥστε οὗτοι νὰ ἀμιλλῶνται πρὸς ἀλλήλους τίς νὰ ὑπερτερῆσῃ τοῦ ἑτέρου κατὰ τὴν ἐν ταῖς διανοήμασι καὶ τῷ βίῳ ἀπομίμησιν τῶν ῥωμαλέων καὶ φιλελευθέρων ἀνδρῶν τῆς ἀρχαιότητος. Αὐτὸς ὁ Πεσταλότσης διηγεῖται ὅτι κοίμηται τοῦ ἐκπαιδευτηρίου τούτου ἕξω ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας τρεφόμενος διὰ πόας καὶ λαχάνων. Ἀνεξαρτησίᾳ, λέγει, αὐτεξουσιότητι, εὐπορίᾳ, αὐταπάργησις καὶ φι-

λοπατρία, ἦσαν τὰ σύμβολα τῆς δημοσίας ἡμῶν μορφώσεως.» — «Εἰς ἐκ τῶν καθηγητῶν ἡμῶν, γράφει ὁ Πεσταλότης, ἐγίνωσκε καλῶς τὰ ἑλληνικά, οὐδὲν ὅμως πλεονέκτημα ῥητορικὸν εἶχεν. Ἡ ἐμὴ ἐκ τοῦ ἑλληνικοῦ μετάφρασις ὡς πρὸς τὸ πῦρ καὶ τὴν ῥητορικὴν ζωρότητα ἦτο ὑπερτέρα τῆς τοῦ καθηγητοῦ, εἰ καὶ ἐγὼ ἐλαχίστην γνῶσιν εἶχον τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης.»

Ὁ Πεσταλότης, ἐκμαθὼν τὰς ἀρχαίας γλώσσας, παρεδόθη ἐκθύμως εἰς θεολογικὰς σπουδὰς κατὰ τὴν ἐπιθυμίαν τῶν ἐκυτοῦ συγγενῶν· ἀλλ' εἰ καὶ ἐκείνητο ἔκτακτον ῥητορικὴν δεινότητα, ὡς τοῦτο ἀπέδειξεν ἀπειράκις ἐν τῷ βίῳ αὐτοῦ, ἐπὶ τοῦ ἀμβώμου ὅμως ἐταράσσεται, καὶ ἡ πρώτη αὐτοῦ πρὸς τὸ κηρύξαι ἀπόπειρα ἀπέτυχεν ὀλοσχερῶς. Ἡ ἀποτυχία αὕτη, ὡς καὶ ἡ διαβεβαίωσις τῶν ἰατρῶν ὅτι ἔχει προδιάθεσιν πρὸς φθίσιν, παρεκίνησαν αὐτὸν ὀκτωκχιδεκαετῆ ὄντα νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν θεολογίαν καὶ νὰ σπουδάσῃ περὶ τὰ νομικά. Ἐν τῇ νῦν περιόδῳ ἐνεργεῖα οὐδὲν ἕτερον ἐθεώρησε προὔργικέτερον ὁ Πεσταλότης ἢ νὰ ὑπερασπίσῃ τὰ δικαιώματα τῶν πτωχῶν χωρικῶν κατὰ τῆς πλεονεξίας τῶν τῆς Ζυρίχης εὐγενῶν· τούτου ἕνεκα περιεφρανῆθη ἐν Ζυρίχῃ, ἐμισήθη καὶ κατεδιώχθη, ἀπολέσας συγχρόνως καὶ τὴν ἐπιδιωκομένην πολιτικὴν θέσιν. Τούτων οὕτως ἔχόντων ὁ Πεσταλότης διελογίζετο τί ἔπρεπε νὰ πράξῃ, ὅτε φίλος τις, Bluntschli ὀνομαζόμενος, προϊδὼν τὸν ἑαυτοῦ θάνατον εἶπεν εἰς τὸν Πεσταλότην τοὺς ἐξῆς παραινετικούς λόγους· «Πεσταλότη, ἐγὼ μὲν ἀποθνήσκω, σὺ δὲ ἐγκαταλείψομαι εἰς σεκυτὸν δὲν πρέπει νὰ τρεπῆς πρὸς ἀγῶνά τινα, δυνάμενον νὰ σε καταστήσῃ θύμης τῆς ἀγαθότητος καὶ πίστεώς σου. Ζήτησον βίον ἡρεμον καὶ ἀτάραχον· ἀνευ δὲ φίλου, συμβουλευόντός σε ἡσυχῶς καὶ ἔχοντος γνώσεις ἀσφαλεῖς περὶ τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν πραγμάτων, μὴ παρδώσῃς σεκυτὸν εἰς μεγάλας ἐπιχειρήσεις, ὧν αἱ ἀποτυχίαι ἤθελόν σοι ἀποβῆ ὅπωςδήποτε ἐπικίνδυναι.» Τὴν συμβουλήν ταύτην τοῦ ἀποθνήσκοντος φίλου ἀκολουθῶν ὁ Πεσταλότης ἐγκατέλειπε τὴν Ζυρίχην καὶ ἀπεφάσισε νὰ γίνῃ γεωργός, βαυθῶν οὕτω τῷ γεωργικῷ λαῷ διὰ τῆς μετ' αὐτοῦ συμβιώσεως.

Ἀγῶν ἤδη τὸ 22ον ἔτος τῆς ἡλικίας διηκθύνθη ὁ Πεσταλότης κατ' ἀρχάς μὲν πρὸς τὸν θεῖον αὐτοῦ Hotze, κατοικοῦντα ἐν τῇ χωρίῳ Richterschwyl, εἶτα δὲ πρὸς τινὰ περίφημον θεράποντα τῆς γῆς Tschiffeli, κατοικοῦντα ἐν Kirchberg τοῦ τῆς Βέρνης νομοῦ, παρ' ᾧ ἐσπούδαζε νὰ μάθῃ τὴν οἰκονομίαν. Μετὰ ταῦτα συναθροίσας ὁ Πεσταλότης τὴν μικρὰν αὐτοῦ περιουσίαν ἠγόρασε πλησίον τῆς Lenzburg γκίας ἐρήμου. Ἐνταῦθα ἐργαζόμενος φιλοπόνως κατεσκεύασεν ἀξιόλογον κτήμα, ὅπερ ὠνόμασε Neuhof, καὶ ὅπερ ἐπεχαίρει νὰ προκγάγῃ ἔτι μᾶλλον ἔχων κοινωνῶν τῶν ἐκυτοῦ ἐπιχειρήσεων ἐμπορικῶν τινῶν καὶ πλούσιον ἐν Ζυρίχῃ οἶκον. Ὁ Πεσταλότης παρεδόθει σώματι καὶ ψυχῇ εἰς τὴν γεωργίαν οὐδὲν εἶδος ἐργασίας περιεφρόνει· πολλὰκις δὲ οὐρούμενος διὰ τῶν ὁδῶν τῆς Ζυρίχης ἐφ' ἀμάξης ἐπλευτᾷ διὰ τῆς μέσσης πρὸς θλίψιν τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ. Πρὸς ἐξακρίβωσιν τοῦ

βίου και τῆς ἐνεργείας τοῦ γεωργοῦ, τοῦ μισθωτοῦ, τοῦ βιομηχάνου και τοῦ ἐποίτου ἐπεσκέπτετο ὁ Πεσταλότσης και τὴν εὐτελεστάτην και ῥυπαροτάτην καλύβην. Ἐξ οἰκονομικῶν αὐτοῦ ἔβανον κατ' εὐχὴν. Κατὰ τὴν εὐτυχὴ ταύτην ἐποχὴν ἐτελέσθη και ὁ γάμος αὐτοῦ. Εἰς τῶν ἐν Ζυρίχῃ φίλων τοῦ Πεσταλότση εἶχεν ἀδελφὴν τινα, ἣτις συγκατηριθμεῖτο μεταξὺ τῶν ὠραιοτάτων και ἀθηροτάτων παρθένων τῆς πόλεως. Αὕτη εἶχεν εὐγενῆ καρδίαν και διάνοιαν ἀνεπτυγμένην, ἣ δὲ τοῦ Πεσταλότση ψυχὴ κατώκει ἐν σώματι ἀσχήμῳ· ἐκείνη ἦτο θυγάτηρ πλουσίου τινὸς Ζυριχίου ἐμπόρου, οὗτος δὲ ἦτο γεωργός, διεγείρων διὰ τῆς σωματικῆς αὐτοῦ ἀτημελείας τὴν ἀποστροφὴν τῶν λεπτοφυῶν Ζυριχίων. Ὁ Πεσταλότσης ζητήσας τὴν χεῖρα τῆς νέας ἠνέφξεν εἰς αὐτὴν τὴν ἑαυτοῦ καρδίαν διὰ τῆς ἐξῆς ἐπιστολῆς·

«Περὶ τῆς σωματικῆς μου ἀσχημίας, οὐδὲν θέλω εἶπει· διότι ἕκαστος γνωρίζει πόσον βαθμὸν ταύτης φέρω ἐν ἑμαυτῷ. Μὲ κατηγοροῦσιν ὅτι τρέχω ἀπρεπῶς τῆδε κάκεισε. Εἶναι ἀληθές ὅτι πανταχοῦ παρουσιάζουσι εἰς ἐμὲ και ἄνθρωποι και πράγματα, ἅτινα ὅταν παρατηρῶ μὲ ἀπασχολοῦσι ἰδιαζόντως· ἐγὼ δὲ διαμένω παρ' αὐταῖς εὐχαρίστως ἐπιθυμῶν ἵνα παράσχω βοήθειαν τινα. Ὁ χρόνος τοῦ νὰ ἔχω πανταχοῦ φίλους παρῆλθε δι' ἐμέ. Δὲν λοποῦμαι ὅμως διότι ἔσχον ἐν τῷ παρελθόντι φίλους εἰς οὓς παρέδωκα ἑμαυτόν. Διὰ τοῦ τρόπου τούτου διέγνων τοὺς συμπολίτας μου, ὅπερ πάντοτε θέλει μοι χρησιμεύει. — Εἶμαι ὀγιῆς και εὐρωστος, ἀλλ' οὐδόλως πλονῶμαι παραδεχόμενος ἀπὸ τοῦδε σπουδαίας ἐν τῷ μέλλοντι και θεινῆς περιπετείας. Ἀπροσδόκητα γεγονότα δύνανται εὐκόλως νὰ μου ἀφαιρέσωσι τὴν χαρὰν και τὴν ἀταραξίαν τῆς ψυχῆς. Τὴν δυστυχίαν τῆς πατρίδος και τῶν φίλων μου θεωρῶ πάντοτε ὡς ἐμὴν δυστυχίαν, και πρὸς σωτηρίαν τῆς πατρίδος δύναμαι νὰ λησμονήσω και γυναῖκα και τέκνα. — Τώρα γνωσκεις πόσον εἶμαι ἰσχυρός και πόσον ἀσθενής. Ἐκλεξόν λοιπόν· Εἶναι ἀληθές ὅτι ἐγὼ, ὡς γνωρίζεις, εὐκόλως ἐκπλήσσομαι ὑπὸ δυσχερῶν συναισθημάτων, ἀλλ' ὅμως ἐν περιπτώσει, καθ' ἣν ἤθελες μὲ ἀποκρούσει, ἐλπίζω νὰ εὐρω ἀρεκέτας ἐν ἐμοὶ δυνάμεις ὥστε νὰ ὑποφέρω τὸ γεγονός ὡς λογικὸς ἀνὴρ και χριστιανός. Σε ἀγαπῶ ἀπὸ καρδίας.»

Πρωτότυπος εἶναι τοιαύτη τοῦ γάμου συνθήκη. Ἡ νέα αὕτη, ἥς τὴν καρδίαν ἐζήτει ὁ Πεσταλότσης και ἣτις Ἄννα Σχουάλλησου ἐκαλεῖτο, ἐγίνωσκε νὰ διακρίνη μεταξὺ οὐσίας και φαινομένου. Ἡ εἰλικρινῆς τοῦ Πεσταλότση καρδία, ἣ διαφλεγόμενη ὑπὸ τῆς ἐπιθυμίας τοῦ νὰ φανῆ ὠφέλιμος εἰς τὴν ἀνθρωπότητα, ἐκτιμηθεῖσα παρὰ τῆς νέας, ἐματαιώσε πᾶσαν ἄλλην περὶ τοῦ μετ' αὐτῆς γάμου πρότασιν. Οὐδόλως ἐφρόντιζεν ἡ Ἄννα περὶ τῆς πικρᾶς ἐπικρίσεως τῶν Ζυριχίων κυριῶν. Αὕτη, συναισθανομένη ἑαυτὴν κεκλημένην νὰ γίνῃ σύντροφος τοῦ ἀνδρὸς ἐκείνου, ὃν ἐθεώρει ἐπιτήδειον νὰ γίνῃ εἰς τῶν μεγίστων εὐεργετῶν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, συνεζεύχθη μετὰ τοῦ Πεσταλότση τῇ 24 Ἰανουαρίου τοῦ 1769 ἔτους ἐν Neuhof. Ἐπὶ 46 ἔτη ἔζησεν αὕτη μετ' αὐτοῦ, ἐπιδειξαμένη μεγίστην ἀγάπην και ἀφοσίωσιν ἐν τε ταῖς εὐτυχίαις και ταῖς δυστυχίαις. Ἡ Ἄννα καθ' ἅπαντα τὸν χρόνον τῆς μετὰ τοῦ Πεσταλότση συμβιώσεως διετέλει ζῶσα ἐντὸς τῶν στενῶν ὁρίων τοῦ γυναικείου προορισμοῦ, οὐδέποτε παρακωλύσασα τὸν σύζυγον αὐτῆς ἀπὸ

τῆς ἐκτελέσεως τῶν ἐαυτοῦ σχεδίων. Ἐπὶ τῆς πιστῆς καρδίας τῆς Ἄννης εὗρισκεν ὁ Πεσταλότσης ἀνάπαυσιν καὶ ἀναφυγὴν, ὅσας ἀπεχώρει κεκμη- κῶς ἐκ τῶν ἐπιπόνων καὶ μεγχλεπιβόλων αὐτοῦ ἐπιχειρήσεων.

Ἄς ἐπανεέλθωμεν εἰς Neuhof. Ὁ πρόμνημονευθεὶς ἐν Ζυρίχῃ ἐμπορικὸς οἶκος ἔλαβε δυσαρέστους εἰδήσεις περὶ τῆς οἰκονομίας τοῦ Πεσταλότση, διὰ καὶ ἀπεσύρθη ἀπὸ τῆς κοινῆς ἐπιχειρήσεως ἐγκαταλιπὼν τὰ περαιτέρω εἰς μόνον τὸν Πεσταλότσην καὶ τὰ ἀσθενῆ αὐτοῦ μέσα. Ἡ κητεία εἰς ἣν περιῆλθεν ὁ Πεσταλότσης ἦτο τοιαύτη, ὥστε εὐκόλως ἠδύνατο νὰ περιμένῃ τις τὴν διακοπὴν τῶν ἐπιχειρήσεων αὐτοῦ. Ἄλλ' ὅμως ὁ Πεσταλότσης δὲν ἦτο ἐκ τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων, οἵτινες εὐκόλως παρεκτρέπονται ἐκ τῶν σχε- δίων αὐτῶν ἕνεκα παρεμπιπτόντων κωλυμάτων. Ὁ Πεσταλότσης, ἐγκατα- λειφθεὶς εἰς τὰς ἐαυτοῦ δυνάμεις καὶ τὰ ἐαυτοῦ μέσα, ἐδιπλοῖσεν τὰς ἐαυ- τοῦ ἐνεργείας πρὸς διεκπεραίωσιν τοῦ ἔργου ἐκείνου, ὅπερ παρ' ἑτι ἂν ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ πάππου αὐτοῦ εἶχε σχεδιάσει διὰ γραμμῶν ἀμυδρῶν, τοῦ ἔργου ἐκείνου, οὔτινος ἢ χρεῖα παρίστατο λίαν ἀπαραίτητος ἐν τῷ διαυγεῖ ἡμίματι τῆς φυγῆς αὐτοῦ καὶ εἰς οὔτινος τὴν ἐκπλήρωσιν ἐθυσίαζεν ἀσμένως καὶ οὐ- σίαν καὶ δυνάμεις καὶ ζωὴν. Ἐθλίβετο διὰ τὴν δυστυχίαν τοῦ λαοῦ, ὃν ἐγίνωσκε λίαν καταβεβλημένον. Παρατήρει τὴν πνευματικὴν ἐξάμβλωσιν τῆς κατωτάτης τάξεως ἐπαυξανομένην διὰ τῆς ἀμαθείας καὶ τῆς δεισιδαιμο- νίας· ἀλλὰ πῶς νὰ θεραπεύσῃ αὐτήν; Ἡ ἐνδεια, ἡ πενία, ἡ ρυπρότης, ἡ ἀκολασία, ὁ σχεδὸν ζωώδης βίος τῆς τάξεως ταύτης ἔνυττον τὴν καρδίαν αὐτοῦ· ἀλλὰ πῶς νὰ ἀπομακρύνῃ ταῦτα; Ὁ ἀπλοῦς ἄνθρωπος ἀπεγυμνοῦτο σχεδὸν πάντων τῶν ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων καὶ ἕστερεῖτο τῆς ἀνθρωπίνης αὐτοῦ ἀξίας· ἀλλὰ πῶς νὰ ἀποδώσῃ ταῦτα εἰς αὐτόν; Τὰ τέκνα τῶν πτω- χῶν διῆγον ἐν ἀργίᾳ, καὶ περιφερόμενα ἐν τε ταῖς κώμαις καὶ ταῖς ὁδοῖς ἢ ἐπὶ ῥύτον ἢ ἐκλεπτον· ἀλλὰ πῶς νὰ ἐξανθρωπίσῃ ταῦτα; Αὗται καὶ ἄλλαι τοιαῦται ἀπορίαι κατέβλησαν αὐτόν μέχρις οὔ διεχάραξε τὴν λύσιν αὐτῶν.

Ὅπως ὁ Ρουσσῶς, οὔτινος τὸν *Αἰμιόλιον* εἶχε μελετήσει κατὰ τὰ σχολι- κά ἔτη, παρατήρει καὶ ὁ Πεσταλότσης ὅτι ἡ κυρία καὶ οὐσιώδης αἰτία τῆς ἀθλιότητος τῶν ἀνθρώπων ἐνέκειτο ἐν τούτῳ ὅτι ἀπέστησαν ἀπὸ τῆς φύ- σεως καὶ ἀπὸ τῶν μεγάλων καὶ ἱερῶν νόμων καὶ δικαιωμάτων αὐτῆς. Γινώσκων δὲ καλῶς ὅτι ὁ θέλων νὰ θεραπεύσῃ ριζικῶς τὴν ἐκ τῆς κακοτε- χνίας προελθοῦσαν διαφθορὰν, πρέπει νὰ ἐπιστρέψῃ ὀπίσω πρὸς τὰς ὁδηγίας καὶ τὰς ὑπαγορεύσεις τῆς φύσεως, ἐνόμισε καθῆκον αὐτοῦ πρῶτον μὲν νὰ γνω- ρίσῃ καλῶς τὴν φύσιν τοῦ ἀνθρώπου κατὰ τὰ τὴν οὐσίαν καὶ τὴν ἀνάπτυ- ξιν αὐτῆς· δευτέραν δὲ νὰ ἐξέυρῃ τὰ μέσα τὰ χρησιμεύοντα εἰς προαγωγὴν αὐτῆς, ἐν οἷς ὡς ἐνεργὰ ἐθεώρει μόνον τὰ φυσικά. Πρὸς δύο λοιπὸν ἀντι- κείμενα ἐστράφη ἢ προσοχὴ τοῦ Πεσταλότση, ἕνθεν μὲν πρὸς τὰς φυσικὰς καὶ ἐξωτερικὰς ἀναφορὰς, ὑφ' ἃς τὸ παιδίον εἰσέρχεται εἰς τὸν κόσμον, καὶ αἰτίνας ὑπ' αὐτοῦ ἐκαλοῦντο θάματα· ἕνθεν δὲ πρὸς τὰ μέσα καὶ τὸν τρόπον

της τοῦ ἀνθρώπου ἀναπτύξεως, ἄπερ οὗτος ἐκάλει στοιχειώδη μέθοδον. Ὅτι δὲ μόνον ἡ αἰσθητικὴ ἢ παραστατικὴ διδασκαλίαι εἶναι ἢ ἀληθῶς στοιχειώδης καὶ μορφωτικῆ, καὶ ὅτι ἡ διδασκαλία ἐμφανίζεται τριπλῆ, ἦτοι ὡς γλωσσικῆ, τυπικῆ καὶ ἀριθμητικῆ, τοῦτο εἶναι τὸ μέγα πόρισμα τῶν περαιτέρω αὐτοῦ ἐρευνῶν¹. Ἀλλὰ πῶς ἔφθασεν εἰς τὸ πρακτικὸν τοῦτο ἀποτέλεσμα ὁ Πεσταλότσης, ὁ μὴ διακείμενος λίαν εὐμενῶς πρὸς τὴν πολιὴν θεωρίαν;

Ἐν ἔτει 1775 ἱδρύσεν ἐν Neuhof σχολεῖον διὰ παῖδας, ἀνήκοντες εἰς τὴν κατωτέραν τοῦ λαοῦ τάξιν, καὶ παρέλαβεν ἐν αὐτῷ 50 ἐγκαταλειμμένα καὶ ἐπαιτούμενα παῖδια οὐχὶ ἀπλῶς ὅπως διδάξῃ αὐτὰ ὁμολογουμένως τῆ φύσει, ἀλλ' ὅπως ἀναθρέψῃ αὐτὰ φυσικῶ τῷ τρόπῳ. Ἐκ τοιαύτης ἀρχῆς ἐρμώμενος ὁ Πεσταλότσης ἦτο μᾶλλον πατήρ καὶ παιδαγωγὸς ἢ διδάσκαλος τῶν παίδων· τὸ δὲ σχολεῖον ἦτο μᾶλλον βιομηχανικὸν σχολεῖον ἢ διδακτικὸν κατ'ἐστὶν· τούτου ἕνεκα τὰ πτωχικὰ αὐτοῦ παῖδια κατὰ μὲν τὸ θέρος ἠσχολοῦντο περὶ τὸν ἀγρὸν, κατὰ δὲ τὸν χειμῶνα περὶ τὸ νήθειν καὶ περὶ ἄλλας χειρωνακτικὰς ἐργασίας. Οἱ πτωχοὶ, κατὰ Πεσταλότσην, δὲν πρέπει νὰ τρέφονται ὑπὸ τῆς πολιτείας, ἀλλὰ νὰ προάγωνται εἰς πῆν κατὰστασιν ἐκείνην, καθ' ἣν ὀφείλουσιν αὐτοὶ νὰ φροντίζωσι περὶ ἑαυτῶν.

Ὅποια πράγματα παρεῖχον εἰς τὸν Πεσταλότσην τὰ ὅλως ἀπωρραπισμένα παῖδια, ἐννοεῖται οἴκοθεν. Ἡθέλωμεν λίαν ἀπομακρυνθῆ τοῦ θέματος ἡμῶν, ἀν ἐπεχειροῦμεν νὰ ἀνακοινώσωμεν ἀπάσας τὰς περὶ τούτου πληροφορίας, τὰς ἐνυπαρχούσας ἐν τοῖς συγγράμμασιν αὐτοῦ· δὲν δυνάμεθα ὁμῶς νὰ παραλείψωμεν καὶ βραχύν τινα λόγον, ὅστις χαρακτηρίζει ἅπαντα τὸν βίον καὶ ἔπασαν τὴν σπουδὴν τοῦ Πεσταλότση. «Ἐξῆσα, λέγει, ἐπὶ πολὺν χρόνον ἐν τῷ μέσῳ 50 καὶ ἔτι πλέον ἀπόρων παίδων, ἐμοίραζον μετ' αὐτῶν τὸν πτωχικὸν μου ἡἴοτον· ἔζων ἐγὼ αὐτὸς ὡς ἐπαίτης, ἵνα ἐπαίτας διδάξω τὸ πῶς νὰ ζῶσιν ὡς ἄνθρωποι».

Ἐν τῇ ἐκτελέσει τοῦ ἱερωτάτου ἔργου τῆς εὐπορίας ὁ Πεσταλότσης οὐδεμίαν ἔλαβεν ὑποστήριξιν παρ' οὐδενός· διὸ κατηνάλωσε τὴν ἑαυτοῦ περιουσίαν, ἐνεχυρίασε δὲ καὶ τὴν περιουσίαν τῆς ἑαυτοῦ συζύγου. Πολλάκις εὐρίσκετο ἐν ἀπορίᾳ χρημάτων, χρησιμευόντων πρὸς ἀγορὰν ἄρτου καὶ κτυστικῆς ὕλης, καὶ ὁμῶς οὐδὲν ἄριστα τοῦ ἔργου, ἀφ' οὗ ἀπέτρεπεν αὐτὸν ὁ ἀποθνήσκων φίλος. Ἐνεκα τῆς ἀπορίας ταύτης οἱ τρόφιμοι ἠναγκάζοντο νὰ ἐγκαταλείπωσι τὸν Πεσταλότσην, ὅπερ μεγάλως ἐλύπει τὴν καρδίαν αὐτοῦ. Ἐν τῇ ἐνδείᾳ ταύτῃ εὐρισκόμενος ὁ Πεσταλότσης ἠναγκάσθη νὰ ἐνυποθηκεύσῃ τὰ κτήματα αὐτοῦ ἐφελεύσας οὕτω τὸν γέλωτα καὶ τὰ σκώμματα τῶν σκληροκαρδίων ἀνθρώπων. Οἱ φίλοι τοῦ Πεσταλότση ἐμέμφοντο αὐτὸν καὶ ὤκτειρον θεωροῦντες ὡς ἄνθρωπον, ἔν οὐδεὶς ἠδύνατο νὰ βοηθήσῃ. Ὁ βιβλιοπώλης Füssli εἶπεν εἰς αὐτοῦ ὅτι οἱ φίλοι αὐτοῦ κινδυνεύουσι νὰ παραδεχθῶσιν ὅτι αὐτὸς τὰς τελευταίας αὐτοῦ ἡμέρας θέλει διανύσει ἢ ἐν τῷ νοσοκο-

¹ Περὶ τῶν παιδαγωγικῶν θεωριῶν τοῦ Πεσταλότση θέλωμεν πραγματευθῆ κατόπιν.

μείω ἢ ἐν τῷ φρενοκομείῳ. Ὁ ποτὲ συμμοθητὴς αὐτοῦ Lavater ἐξήνεγκε μετριοτέρων κρίσιν περὶ τοῦ Πεσταλότση, εἰπὼν ἐνώπιον τῆς γυναίκος αὐτοῦ « Ἄν ἡμῖν ἡμερῶν ἤθελον ζήτηε τὴν γνώμην τοῦ Πεσταλότση ἐν παντί πράγματι, ἀφορῶντιόν λαὸν καὶ τὴν βελτίωσιν τῆς καταστάσεως αὐτοῦ; ἀλλ' ὅμως οὐδὲ λεπτόν ἤθελον ἐμπιστευθῆ εἰς αὐτόν ».

Ὁ Πεσταλότσης οὐδέποτε ἀπέβαλε τὸ θάρρος ἐν τῇ τοιαύτῃ τῶν πραγμάτων καταστάσει καὶ ἐν τοιαύτῃ τῶν ἀνθρώπων ἐπιτιμῇσει, ἀλλ' ἀκολουθῶν τὴν συμβουλὴν τοῦ Füssli ἤφρατο πάλιν τὸ συγγραφικὸν ἔργον. Συγγράφων δὲ δὲν ἔλαβε πλέον ὑπ' ὄψιν τοὺς λόγους τοῦ Δημοσθένους, οὐδὲ τὴν παρτιτικὴν νομοθεσίαν. Ἡ ἐξευγένειαι τοῦ κατωτέρου λαοῦ ἦτο πάλιν τὸ ἀντικείμενον τῆς σκέψεως αὐτοῦ καὶ τῆς συγγραφῆς. Ὁ Lavater ἔκρινεν πάλιν πρὸς τῷ Πεσταλότση, λέγων « Ἄν ἐξέλεπον ὅτι εἰς στίχος τῆς συγγραφῆς σου ἦτο ἀπληλαγμένος γραμμικὸς ἀμαρτήμας, ἤθελον σε θεωρήσει κατ' ἀλλήλων εἰς πολλὰ, παραπολλὰ πράγματα ». Τοιαύτην ἀποθαυραυτικὴν γνώμην ἐξήνεγκεν ὁ θεωρητικὸς Lavater, ἀλλ' ὅμως ὁ πρακτικὸς Πεσταλότσης οὐδέποτε ἤκουσεν αὐτόν, ἀλλ' ἐξηκολούθει συγγράφων τὸ περίφημον δημῶδες μυθιστόρημα « Λεινχάρδος καὶ Γερτρούδη » (Lieuhard und Gertrud), ὅπερ ταχέως ἐξῆλθεν ἐκ τοῦ καλῆμου αὐτοῦ, ὡς αὐτὸς ὁ Πεσταλότσης ἐδήλωσεν εἰπὼν « Τὸ βιβλίον συνετελέσθη ἐν ὀλίγαις ἐβδομαδαίς χωρὶς ἐγὼ νὰ τὸ σχεδιάσω καὶ χωρὶς νὰ προαισθανθῶ ὅτι τοιοῦτον ἔμελλε ν' ἀποβῆ ». Ὁ Πεσταλότσης γινώσκων τὸ ἐν τῇ συγγραφῇ πλημμυλὲς αὐτοῦ παρέδωκε τὰ 4 πρῶτα τυπογραφικὰ φύλλα εἰς τινὰ γραμματικὸν πρὸς διόρθωσιν· ἀλλ' ὅμως μεγάλως ἐξεπλάγη ὅτε παραλαβὼν τὸ ἔργον αὐτοῦ εἶδεν αὐτὸ ὅπως ἠλλοιωμένον. Ὁ διορθωτὴς ἀφείλεν ἐκ τῆς συγγραφῆς τὴν χωρικὴν ἐνδυμασίαν, καὶ ἐνέδυσεν αὐτὴν ἐσθῆτα τεχνικὴν καὶ ἱερατικὴν. Ὁ Πεσταλότσης ἔπεμψε τὸ χειρόγραφον εἰς τὸ γινώστον Iselin· αὐτὸς δὲ ἀναγνούς αὐτὸ ἀπεφάνητο ὅτι « Τὸ βιβλίον πρέπει ταχέως ν' ἀπληλαγῆ τῆς περὶ τὴν ὀρθογραφίαν ὀρθότητος ὅτι ὑπερτερεῖ πάντων τῶν ὁμοειδῶν αὐτοῦ βιβλίων καὶ ὅτι αἱ ἐν αὐτῷ ἐπικρατούσαι θεωρίαι εἶναι σπουδαιόταται γρεῖσι τῆς ἡμετέρας ἐποχῆς ». Ὁ Iselin εἶχε δίκαιον. Τὸ δημῶδες μυθιστόρημα « Λεινχάρδος καὶ Γερτρούδη » ὑπ' αὐθεντός μέχρι σήμερον ὑπερηκοντίσθη, διότι δὲν συνεγράφη ἐπὶ ὀψόχου γραφείου, ἀλλ' ἐπὶ τῆς καρδίας τῶν ἐμψύχων ἀνθρώπων. Ἐν τῷ βιβλίῳ τούτῳ ἡ παιδικὴ καὶ ἀφελὴς παράστασις θαυμασίως καταθέλγει τὸν ἀναγνώστην, αἱ δὲ ἐνδόμυχοι τῆς ἀνθρωπίνης καρδίας καρδαὶ θίγανται ἀρμονικώτατα. Τὸ βιβλίον τοῦτο ἐπεσημείσθη ἀνά πᾶσαν τὴν Ἑλβετίαν καὶ Γερμανίαν· ἀπασαι αἱ ἐνταῦθα ἐκδιδόμεναι ἐφημερίδες καὶ αὐτὰ τὰ ἡμερολόγια ἐπληρώθησαν ἐκ τῆς ἐν αὐτῇ ὑπαρχούσης διδασκαλικῆς ὕλης· οἱ δὲ κάτοικοι τῆς Βέρνης ἐπεμψαν εἰς τὸν συγγραφέα ὑπόμνημά τι μετὰ χρυσοῦ παραστήμου, ὅπερ ὅμως αὐτὸς ἤναγκάσθη μετ' ὀλίγας ἐβδομαδάς νὰ πωλήσῃ ἐνεκα πενίας. — Μετὰ τοῦ Λεινχάρδου καὶ τῆς Γερτρούδης συνάπτεται ἕτερον σύγγραμμα τοῦ Πεσταλότση, Χριστοφόρος καὶ Ἐλισα

καλούμενον, ἐν ᾧ κατεχωρίσθησαν διάλογοι χωρικήσ τινος οἰκογενείας περὶ Λεινχάρδου καὶ Γερτρούδης, σκοπὸν ἔχοντες τὴν δι' ἀπλῶν καὶ θερμῶν λέξεων διδασκαλίαν τοῦ πτωχοῦ λαοῦ. Ὁ Πεσταλότσης ἐξέδωκε καὶ ἄλλα συγγράμματα¹ καὶ διαφόρους διατριβὰς ἐν διαφόροις περιοδικαῖς φύλλοις, ἅτινα πάντα, παιδαγωγικῆς φύσεως ὄντα, προτίθενται τὴν διὰ τῆς ἀναπτύξεως τοῦ πνεύματος προαγωγὴν τοῦ δυστυχουμένου λαοῦ. — Ὁ Πεσταλότσης πρὸς γνῶσιν τοῦ διδασκτικοῦ καὶ παιδαγωγικοῦ συστήματος καὶ ἄλλων χωρῶν περιηγήθη ἐν ἔτει 1782 διάφορα μέρη τῆς Γερμανίας, ἐπισκέφθη τὰ περιομηότερα ἐκπαιδευτήρια, δοκιμάζων καὶ παρατηρῶν τὸν ὀργανισμόν αὐτῶν, ὅπότε ἐγνωρίσθη καὶ μετὰ τῶν περιφήμων ποιητῶν καὶ φιλοσόφων τῆς Γερμανίας, οἷον μετὰ τοῦ Klopstock, Wieland, Goethe, Jacobi καὶ ἄλλων.

Ἐν ἔτει 1798 ἡ περιβόητος ἐπανάστασις ὑπερεπήδησε καὶ τὰ ἡσύχα ὄρια τῆς πατρίδος τοῦ Πεσταλότση, πλεῖστα δὲ στίφη παιδίων ἀπορφανισθέντων περιεφέροντο τῆδε κάκεισε ἐστερημένα πάσης φυσικῆς καὶ ἠθικῆς ἐπιβλέψεως. Ὁ Πεσταλότσης τοσοῦτον συνεκινήθη ἐπὶ τῇ θέσῃ τῶν ἀπροστατεύτων τούτων πλασματων, ὥστε εὐθὺς μετὰ νεανικοῦ ἐνθουσιασμοῦ καθυπέβαλε καὶ πάλιν τὸ περὶ δημοτικῆς ἀγωγῆς σχέδιον αὐτοῦ. Εἰς τῶν 5 τῆς Ἑλβετίας κυβερνητῶν, Legrand καλούμενος, τοσοῦτον ὀρθὸν εὔρε τὸ σχέδιον τοῦ Πεσταλότση, ὥστε εἶπεν εἰς αὐτόν· « Ἄν καὶ πρόκειται νὰ παραιτηθῶ τῆς θέσεώς μου, ἀλλ' ὅμως δὲν θέλω πράξει τοῦτο πρὶν σὺ εἰσέλθῃς εἰς τὸ στάδιόν σου ». Εὐθὺς λοιπὸν παρεχωρήθη ἐν Stanz ἀικοδόμημα τι εἰς τὸν Πεσταλότσην, ἐν ᾧ αὐτός παρέστη τὸ δεύτερον μεταξὺ τῶν παιδίων τοῦ συρφετώδους ὄχλου ὡς παιδαγωγός, ὡς διδάσκαλος, ὡς δούλος. Ὁ ἐν Βερολίνῳ καθηγητῆς Kalisch, ὁ ἄλλοτε μαθητῆς αὐτοῦ, διηγεῖται τὰ ἐξῆς, λόγον ποιούμενος περὶ τῆς ἐν Stanz διατριβῆς αὐτοῦ·

« Ἀπροετοίμαστος, ἀνευ χρηματικῶν μέσων, μὴ δυναμένης τῆς Κυβερνήσεως νὰ ἐκπληρῶσῃ τὰς ἐαυτῆς ὑποσχέσεις, ἀνευ οἰκιακῶν μέσων, ἀρωγὸν ἔχων μίαν καὶ μόνην θεραπαινίδα, ὁ Πεσταλότσης ἦτο μεταξὺ τῶν ἡμιαγρίων καὶ ἀπροστατεύτων παιδίων τὸ πᾶν. Οὗτος νυκτὸς καὶ ἡμέρας διέτριβε μεταξὺ τῶν παιδίων, ἐπετήρει αὐτοὺς καὶ παρεῖχε τριαύτας ὑπηρεσίας, οἷας καὶ αὐτοὶ οἱ γονεῖς ἐγκαταλείπουσιν εἰς τὰς ὑπηρετίας. Ὁ Πεσταλότσης ἔλουε τοὺς παῖδας καὶ ἐκαθάριζεν αὐτοὺς ἀπὸ τοῦ ρύπου τῆς ἀμελείας καὶ ἐνέδουεν αὐτοὺς καὶ εἰδίδαττε νὰ βοηθῶσιν ἑλληλοῦς· ἦτο νασοκόμος ἅμα καὶ διδάσκαλος ἀνευ διδασκτικῶν μέσων. Τὸ γυμνὸν ἀλώνιον ἦτο τὸ ἀκροατήριον αὐτοῦ. Ὅτι προσέπιπεν εἰς τὰς αἰσθήσεις αὐτοῦ μετεβάλλετο εὐθὺς εἰς παραίνεσιν καὶ διδασκαλίαν, ὅπως μετεβάλλετο εἰς γρουσὸν, πᾶν, ὅπερ ἦπτετο ὁ μυθολογούμενος Μίδας. Πρὸς τούτοις ὑπερήσπιζεν αὐτοὺς, ὡς πιστὸς ποιμὴν, κατὰ τῶν προλήψεων τῶν συγγενῶν, οἵτινες ἐσπούδαζον ν' ἀποσπᾶσωσιν αὐτοὺς ἀπὸ τῶν ὀνύχων τοῦ διαμαρτυρομένου αἰρετικοῦ καὶ νεωτεριστοῦ ».

Μετὰ ἓν ἔτος κατέλαθεν πάλιν τὴν Ἑλβετίαν ἡ φρίκη τοῦ πολέμου, ἣτις ἠνάγκαζε καὶ τὰ παῖδια ν' ἀποσπασθῶσιν ἀπὸ τῆς ἀγκάλης τοῦ Πεσταλό-

¹ Ἐν οἷς διαπρίκουσιν αἱ « Ἐρευναὶ περὶ τῆς πορείας τῆς φύσεως ἐν τῇ ἀναπτύξει τοῦ ἀνθρωπίνου γένους ».

τση. Ἐκαστος δύνχται νὰ φαντασθῆ τὸ μέγεθος τῆς λύπης, ἣν ἤσθάνθη ὁ Πεσταλότσης βλέπων τοὺς ἐν Σταπὺς πόνους αὐτοῦ καὶ τὰς καλλίστας ἐλπίδας ματαιουμένας. Ὁ αὐτὸς ἀσθενήσας ἐπικινδύνως ἠναγκάσθη νὰ ἐνδώσῃ εἰς τὴν στρατιωτικὴν ἰσχὺν, ἣτις κατέστησε τὸ διδασκῆσιον αὐτοῦ νοσοκομείου. Ὁ Πεσταλότσης οὐδόλως ἀποδυσπετῶν ἐξηκολούθει μετ' ἐνθουσιασμοῦ τὰ παιδαγωγικὰ αὐτοῦ σχέδια, γνώσκων κάλλιστα τὰς τε ἀνάγκας τοῦ λαοῦ καὶ τὴν τούτων θεραπείαν. Οὐδόλως ἐφρόντιζε περὶ τῆς ἀξίας τῆς θέσεως, ἐρ' ἢς ἰσχύμενος ἠδύνατο νὰ πραγματοποιήσῃ τὸ ὄνειρον τοῦ βίου αὐτοῦ ἤθελε μόνον νὰ ἐργάζηται. Τοῦτου ἕνεκα ἐζήτησε νὰ γίνῃ καὶ ἔγεινε ὑποδιδάσκαλος ἐν τινι σχολείῳ ἐν Burgdorf. Ἀλλ' ἐνταῦθα ἤρξαντο ταχέως οἱ συνάδελφοι αὐτοῦ νὰ πειραρονῶσιν αὐτὸν θεωροῦντες μωρὸν καὶ ἀνωφελεῖ τὸν τρόπον τῆς τούτου διδασκαλίας. Τέλος κατώρθωσε διὰ φίλων τινῶν νὰ λάβῃ ἐν τῇ αὐτῇ πόλει ἀμισθὸν δημοδιδασκαλικὴν θέσιν. Ἐν τῇ δημοσίᾳ ἐξετάσει τῆς τάξεως αὐτοῦ, τῇ γενομένῃ κατὰ τὸν ὄσον μῆνα τῆς διδασκαλίας, ἡ ἐργασία αὐτοῦ ἔτυχεν μεγάλῃς ἐπιδοκιμασίας. Ἡ τοῦ σχολείου ἐπιτροπὴ ἀπεφάνηκε τὰ ἐξῆς περὶ τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ

«Οἱ μαθηταὶ τοῦ Πεσταλότσης ἐπεδείξαντο καταπληκτικὰς προόδους. Ὁ διδάσκαλος αὐτῶν κατέδειξε πόσας δυνάμεις κέκτηται ἤδη ὁ παῖς ἐν τῇ τρυφερωτάτῃ αὐτοῦ ἡλικίᾳ, καὶ ἰδίως τὴν τοῦ νοεῖν καὶ συναισθάνεσθαι. Γνωρίζει καλῶς νὰ διεγείρῃ καὶ καλλιέργησῃ καὶ ὅλες τὰς δυνάμεις καὶ ἐκάστην ἰδίαν οὕτως, ὥστε οἱ διαφόρων ἰδιοτήτων καὶ δυνάμεων μαθηταὶ νὰ κἀνωσι καταπληκτικὰς προόδους. Ἡ δυνάμειν νὰ πληροφορηθῶμεν ὅτι ἐν ἐκάστῳ παιδί ἔγκειται ἰδιάζον τι, ἀν ὁ διδάσκαλος ἔδύνατο νὰ εἴρῃ αὐτὸ καὶ θέσῃ εἰς ἐνέργειαν. Πρῶτον οἱ παῖδες, καίπερ ἔχοντες ἡλικίαν 8 ἐτῶν, μόλις ἔθύνοντο νὰ ἀναγινώσκωσιν· ἤδη ὑπάρχουσι πλείστοι μεταξὺ αὐτῶν, οἵτινες δύνανται οὐ μόνον ν' ἀναγινώσκωσιν, ἀλλὰ καὶ νὰ γράφωσι, νὰ ἰχνογραφῶσι, καὶ νὰ ἀριθμῶσιν. Ὁ Πεσταλότσης κατώρθωσε νὰ ἐμπνεύσῃ εἰς τὰς καρδίας αὐτῶν καὶ τὴν ἀγάπην πρὸς τὴν γεωγραφίαν, τὴν φυσιογνωσίαν καὶ τὴν γεωμετρίαν. Τοῦ λοιποῦ δὲν θὰ ἦναι ἀνάγκη νὰ θάπνῃται τόσος πολὺς χρόνος διὰ τὰς προκαταρκτικὰς γνώσεις· τὸναντίον θέλει προσάγεσθαι ἀναθέκτως ἡ διδασκαλία καὶ θέλει παράγει εὐάρεστα ἀποτελέσματα».

Ἐνεκὰ τῆς εὐμενοῦς ταύτης κρίσεως ὁ Πεσταλότσης ἐκτῆσατο γενικὴν ἐμπιστοσύνην· διὸ εὐρέθησαν πολλοὶ νέοι, ὧν οἱ πλείστοι ὀρφανοὶ, αἵτινες παρεδόθησαν εἰς τὴν ἐπιμέλειαν αὐτοῦ ὑπ' ἀνθρώπων εὐσεργετικῶν, ἐξ οὗ ἀπετέλεσεν ὁ Πεσταλότσης πάλιν μικρὰν τινὰ περιουσίαν. Ἐν ἔτει 1801 παρεχωρήθη τὸ ἐν Burgdorf κενὸν μέγαρον «πρὸς ἴδρυσιν αὐτοτελοῦς παιδαγωγείου». Ὁ Πεσταλότσης ἠσθάνθη ἀνεκφραστον χαρὰν βλέπων τὸ ὄνειρον αὐτοῦ ἐκπληρούμενον κατὰ μικρὸν· διὸ πλήρως ἐνθουσιασμοῦ συνέγραψε «Πῶς ἡ Γερτρούδη διδάσκει τὰ τέκνα αὐτῆς» καὶ τὸ «Βιβλίον τῶν μητέρων». Ἐρρίκος ὁ Κρόσιος, εἷς τῶν ἐν Burgdorf βοηθῶν αὐτοῦ, γράφει ἐν τῷ συγγράμματι, τῷ ἐπιγραφομένῳ «Ἀναμνήσεις ἐκ τῆς ἐνεργείας μου» τὰ ἐξῆς ἀξιωματικόμενα λόγια περὶ τοῦ ἐνταῦθα βίου αὐτοῦ

«Ἀναγκάζομαι βιαίως ν' ἀποσταθῶ ἀπὸ τοῦ Burgdorf, ἄλλως ἤθελον εἰσαγάγει ὅμας εἰς τὰς παιδείας τῆς εὐθύμου νεολαίας, ἅς οἱ διδάσκαλοι οὐ μόνον θεωροῦσι καὶ

διευθύνουσιν, ἀλλὰ καὶ μέρος λαμβάνουσι συμπαίζοντες· ἔτι δὲ καὶ εἰς τοὺς ποικίλους καὶ αἰετοτε μεταβαλλομένους περιπάτους, δι' ὧν διατηρεῖται ἀκμαία καὶ ζωηρὰ ἡ πρὸς τὰ περίε φαινόμενα τῆς φύσεως προσοχή· ἤθελον εἶπει εἰς ὑμᾶς πῶς μεταξύ τῶν νέων, τῶν συρρευσάντων πρὸς ἐκμάθησιν τῆς μεθόδου, εὐρίσκονται καὶ ἄνδρες καὶ γέροντες, οἵτινες παρακαθήμενοι ἐν ταῖς τάξεσι μετὰ τῶν νέων ἀμιλλῶνται πρὸς αὐτοὺς ἐν τῇ ἐκμάθησιν τῶν μεθοδικῶν ἀσκήσεων· πῶς φιλόσοργός τις πατήρ ἐκ Στοκχόλμης, ἐγκαταλιπὼν νεαρὰν σύζυγον καὶ νεογέννητον τέκνον, ἦλθε πρὸς τὸν Πεσταλότσην ἕως ἀκούσῃ παρ' αὐτοῦ καὶ μάθῃ τὸν τρόπον, καθ' ἃν δύναται γ' ἀναθρέψῃ τὸν υἱὸν αὐτοῦ καὶ καταστήσῃ αὐτὸν φρόνιμον, ἐνάρετον καὶ θεοσεβῆ· πῶς ἐκ Βέρνης πατήρ καὶ υἱός, τὸ διδασκαλικὸν ἔργον μετερχόμενοι, εἰσῆλθον εἰς τὸ σχολαῖον τοῦ Πεσταλότση ἵνα τελειοποιηθῶσιν ἐν τῷ διδασκαλικῷ αὐτῶν ἐπαγγέλματι.

Ὅτε ὁ Πεσταλότσης διέτριβεν ἐν Burgdorf, ἡ Ἑλβετία, ἀπειλουμένη ὑπὸ τῆς Γαλλίας, εἶχε χρεῖαν πρεσβευτοῦ τινος, δυναμένου νὰ ὑπερασπίσῃ τὰ δίκαια αὐτῆς ἐνώπιον τοῦ τότε ὑπατεύοντος Βοναπάρτου. Ὁ νομὸς τῆς Ζυρίχης καὶ τῆς Βασιλείας ἐξελέξατο τὸν Πεσταλότσην, ὅστις δεξιόμενος εὐχαρίστως τὴν ἐκλογὴν καὶ ἀπελθὼν εἰς Παρίσιους ὑπερήσπισε μετὰ θάρρους καὶ δι' εὐγλωττίας ἀκαταμαχῆτου τὰ δικαιώματα τῆς ἐκυτοῦ πατρίδος ἐν ἔτει 1802. Ἐν τῷ αὐτῷ ἔτει συνέγραψε καὶ συγγραμμά, ἐπιγραφόμενον «Θεωρίαι περὶ τῶν ἀντικειμένων, ἐφ' ὧν ἡ νομοθεσία τῆς Ἑλβετίας πρέπει νὰ ἐπιστήσῃ ἰδίως τὴν προσοχὴν αὐτῆς». Ἐν τῷ συγγράμματι τούτῳ ἐξέφρασε τὴν ἑαυτοῦ γνώμην περὶ τῶν ἀναγκῶν τῆς Ἑλβετίας, χωρὶς νὰ λάβῃ ὑπ' ὄψιν ὅτι οἱ πλείονες τῶν ἀνθρώπων δὲν ἀνέχονται γ' ἀκούσῃ γυμνὴν καὶ ἀπροκάλυπτον τὴν ἀλήθειαν· τούτου ἕνεκα ἐσελεύσας πολλοὺς ἐχθροὺς μεταξύ τῶν ἀριστοκρατικῶν ἠναγκάσθη νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν πόλιν Burgdorf καὶ νὰ μεταφέρῃ τὸ ἐκπαιδευτήριον αὐτοῦ εἰς τι παρὰ τῆς Βέρνης χωρίον· παρ' ᾧ ἔκειτο τὸ περίφημον τοῦ *Fellenberg* οἰκονομικὸν ἐκπαιδευτήριον. Μετὰ τοῦ ἐκπαιδευτηρίου τούτου ὁ Πεσταλότσης ἠθέλησε νὰ ἐνώσῃ τὸ ἑαυτοῦ, ἀλλ' ἀπέτυχεν ἕνεκα τῶν διαφόρων θεωριῶν, αἵτινες διέκρινον ἀμφοτέρους τοὺς διευθυντὰς ἀπ' ἀλλήλων. Ἀποτυχούσης τῆς ἐνώσεως τῶν ἐκπαιδευτηρίων τούτων, ὁ Πεσταλότσης ἠναγκάσθη γ' ἀναχωρήσῃ κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος (1804) εἰς Yverdon καὶ νὰ ἰδρύσῃ αὐτόθι τὸ ἐκυτοῦ ἐκπαιδευτήριον, ἐνθα ἡ Κυβέρνησις παρέσχεν αὐτῷ πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον τὸ ἑαυτῆς μέγαρον.

Ἡ πόλις Yverdon εἶναι ὁ τόπος ἐν ᾧ κατ' ἐξοχὴν ἐδοξάσθη ὁ πατήρ τῆς νέας παιδαγωγικῆς. Τὸ ἐκπαιδευτήριον αὐτοῦ, κοινῶς ὀνομαζόμενον Πεσταλότσειον, ἐξήπλωσε τὸ ὄνομα αὐτοῦ οὐ μόνον εἰς τὸν παλαιόν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸν νέον κόσμον. Ἐκ πάντων τῶν μερῶν τῆς γῆς προσέτρεχον πάντες, ὅσοι ἐφρόντιζον μάλλον ἢ ἤττον περὶ τῆς μορφώσεως καὶ τῆς εὐδαιμονίας τοῦ λαοῦ. Περὶ τὸν Πεσταλότσην συνεκεντροῦντο πλείστοι, νέοι τε καὶ γέροντες, ὅσοι ἐφλέγοντο ὑπὸ τῆς ἐπιθυμίας ἵνα ἴδωσι καὶ γνωρίσωσι τὸν μέγιστον παιδαγωγόν, καὶ καταμάθωσι τὸν τρόπον τῆς παιδαγωγικῆς αὐτοῦ ἐνεργείας. Τοὺς προσερχομένους ὑπεδέχετο ὁ Πεσταλότσης φιλοφρονέστατα καὶ πατρι-

κώτατα διὰ καὶ ἐπεκταίετο παρὰ πάντων πατέρων. Πάντες οἱ προσερχόμενοι, βλέποντες τὴν μεγάλην ἀφοσίωσιν τοῦ ἀνδρός ἐν τῷ παιδαγωγικῷ ἔργῳ καὶ τὴν φιλοφρονηστικότητα αὐτοῦ συμπεριφοράν, συνέχαιρον αὐτῷ, καὶ ἀπερχόμενοι ἐξέφραζον μετὰ δακρύων καὶ συγκινήσεως τὴν ἑαυτῶν εὐγνωμοσύνην. Ὁ μαθητὴς αὐτοῦ *Ramsauer*, λόγον ποιούμενος περὶ τῆς ἐκ τῆς πόλεως *Yverdon* ἀναχωρήσεως αὐτοῦ, λέγει·

«Ὁ ἀναχωρησὶς ἐμοῦ, ὡς καὶ παντὸς ἑτέρου, ἀναστοιφέντος ἐπὶ πολὺν χρόνον μετὰ τοῦ Πεσταλότση, ἐγένετο καθ' ὑπερβολὴν βαρεῖα. Διέτριψα πολὺν χρόνον τῆς ζωῆς μου μετὰ τοῦ πατρὸς Πεσταλότση· ἐκοινώνησα μετ' αὐτοῦ πολλῶν τέρψεων καὶ θλίψεων· ἐθιωρούμην τέκνον τοῦ ἐκπαιδευτηρίου αὐτοῦ· καὶ ὡς τριεῦτον ὑπέστην ἀπάσας τὰς τύχας αὐτοῦ, ἦτοί ὡς μαθητὴς καὶ τρῳφίμος, ὡς οἰκιακὸς θεράπων, ὡς ὑποδιδάσκαλος καὶ συγχρόνως βιβλιοδέτης τοῦ καταστήματος, ὡς τυμπανιστὴς καὶ σαλπικιτὴς ἐν ταῖς τακτικαῖς ἀσκήσεσιν, ὡς γραφεὺς τοῦ Πεσταλότση καὶ νυκτοφύλαξ τοῦ καταστήματος ἐναλλάξ μετὰ τῶν λοιπῶν διδασκάλων, εἶτα ὡς ἀνώτερος διδάσκαλος καὶ τέλος ἐπὶ 2 ἔτη ὡς ἰδιαίτερος οἰκείος τοῦ Πεσταλότση».

Ὡς ὁ *Ramsauer* αὐτῷ καὶ ἄλλοι ἐμορφώθησαν ἐν τῷ ἐν *Yverdon* ἐκπαιδευτηρίῳ τοῦ Πεσταλότση οἱ μὲν ὡς ὑπότροφοι, οἱ δὲ ὡς ἰδιοσυντήρητοι. Οὗτοι, διδάσκαλοι καὶ παιδαγωγοὶ γενόμενοι, ἐξήπλωσαν εἰς ἅπαντα τὰ πεπολιτισμένα μέρη τοῦ κόσμου τὰς παιδαγωγικὰς ἀρχὰς τοῦ Πεσταλότση καὶ ἰδρύσαντο πανταχοῦ παιδαγωγεῖα κατὰ τὸ πνεῦμα τοῦ ἑαυτῶν διδασκάλου. Ἐνταῦθα περιοριζόμεθα ν' ἀναφέρωμεν τοὺς ἐπισημοτέρους ἐξ αὐτῶν, τοὺς διαπρέψαντας ἐν τῷ παιδαγωγικῷ κόσμῳ, οἷον τὸν *Blochmann* ἐν Δρέσδῃ, τὸν *Biber* ἐν Ἀγγλίᾳ, τὸν *De Laspré* ἐν *Wiesbaden*, τὸν μέγαν παιδαγωγὸν *Denzel*, τὸν θεμελιωτὴν τῶν νηπιαγωγείων *Fröbel* ἐν *Keilhau*, τὸν *Hoffmann* ἐν *Neapόλει*, τὸν γυμνασιάρχην *Krüger* ἐν *Bunzlau*, τὸν ἱεροκέρυκα *Muralé* ἐν *Πετρούπλει*, τὸν περίφημον συγγραφέα τῆς ἱστορίας τῆς παιδαγωγικῆς *Κάραλον Ράουμπερ* ἐν Ἑρλάνγγῃ, τὸν *Schmidt*, τὸν *Tillich*, τὸν *Wagner*, τὴν περιώνυμον παιδαγωγὸν *Caroline Rudolphi* ἐν *Heidelberg*, τὸν *Nägeli* ἐν *Zurίχῃ*, τοὺς περιφύμους ἰδρυτὰς καὶ τελειωτὰς τῆς γυμναστικῆς *Jahn*, *Eisen*, *Spiess* καὶ ἄλλους.

Μεταξὺ τῶν διαφόρων χωρῶν ἡ Βρωσσία ἰδίως ἐκαρπώσατο κατ' ἐπίμονον συμβουλήν τοῦ φιλοσόφου *Fichte* τὸ πεσταλότσειον ἐκπαιδευτήριον. Ἡ βασίλισσα τῆς χώρας ταύτης *Λουίζα* ἐπεσκέψατο μετὰ τοῦ συζύγου αὐτῆς Φρειδερίκου *Γουλλιέλμου Γ'* ἐπανελημμένως τὰ ἐν *Königsberg* σχολεῖα, ἕτινα δὲ τότε προσκληθεὶς *Zeller* ἐρρύθμισε κατὰ τὸ σύστημα τοῦ Πεσταλότση, οὗτενος τὰ συγγράμματα ἀνεγίνωσκε μετὰ μεγάλης εὐχαριστήσεως. Ὁ αἰμυνηστος ὑπουργὸς *Allenstein*, μέλλων νὰ πέμψῃ νέους ἄνδρας εἰς *Yverdon* ἐνα μορφωθῶσι παρὰ τῷ Πεσταλότση, ἔγραψεν πρὸς αὐτὸν ἐκ *Königsberg* τῇ 11 Σεπτεμβρίου 1808 τὴν ἐξῆς ἐπιστολήν·

«Ἡ Ἀυτοῦ Μεγαλειότης ὁ βασιλεὺς ἐπιθυμῶν τὴν προαγωγήν τῆς ἐθνικῆς ἀγωγῆς, ἦτις εἶναι τὸ προσφιλέστατον ὑμῶν μέλημα, ἀνάβηκεν εἰς ἐμὲ τὴν διεύθυνσιν τῆς παι-

δελεᾶς. Βέβαιος ὢν περὶ τῆς μεγάλης ἀξίας, τῆς ὑφ' ὧν ἐρεθείσης καὶ ἐπιτυχῶς ἐφαρμοσθείσης διδακτικῆς μεθόδου, διανοοῦμαι ἵνα διὰ τῆς εἰσαγωγῆς αὐτῆς εἰς τὰ στοιχειώδη σχολεῖα ἐπιφέρω γενικὴν τῶν σχολείων ἀναδιοργάνωσιν, ἐξ ἧς προσδοκῶ τὴν μεγίστην προαγωγὴν τῆς τοῦ λαοῦ μορφώσεως. Μεταξὺ τῶν μέτρων, ἅτινα σκοπῶ νὰ μεταχειρισθῶ πρὸς τοῦτο, διανοοῦμαι ν' ἀποστείλω πρὸς ὑμᾶς καὶ δύο νέους ἵνα ἀντλήσωσιν τὴν παιδαγωγικὴν μέθοδον ἐξ αὐτῆς τῆς διαυγέστατης πηγῆς, ἵνα οὐχὶ ἀπλῶς μέρη τινὰ παιδαγωγικὰ διδαχθῶσιν, ἀλλ' ἵνα καταμάθωσιν ἅπαν τὸ σύστημα τῆς παιδαγωγικῆς μεθόδου, ἵνα ὑπὸ τὴν διαύθυνσιν τοῦ ἀξιολόγου ἀρχηγοῦ τῆς παιδαγωγικῆς καὶ τῶν ἀξιοσεβάστων αὐτοῦ βοηθῶν ἀσκηθῶσιν, ἵνα μεθ' ὧν ἀναστρεφόμενοι μορφώσωσιν οὐ μόνον τὸ πνεῦμα, ἀλλὰ καὶ τὴν καρδίαν αὐτῶν, καὶ ἵνα ἐμφορηθῶσιν τοῦ αὐτοῦ συναισθήματος πρὸς τὴν ἰερότητα τοῦ ἑαυτῶν παιδαγωγικοῦ ἔργου, ὅπερ παρώτρυνε καὶ ὑμᾶς πρὸς τὸ διὰ βίου ἀφιερῶσθαι εἰς αὐτό. — Ὅπως ἐνεργήσω σκοπίμως ἐπιθυμῶ νὰ μάθω παρ' ὑμῶν ὁποῖους τινὰς νέους θεωρεῖτε ἐπιτηδείους πρὸς ἐκμάθησιν τῆς παιδαγωγικῆς καὶ διδακτικῆς μεθόδου, ὁποῖαν ἡλικίαν, ὁποῖον χαρακτῆρα καὶ ὁποῖαν διανοητικὴν μόρφωσιν πρέπει οὗτοι νὰ ἔχωσι. Ταῦτα δὲ ἐπιθυμῶ νὰ μάθω ἵνα ἐκλέξω τοιοῦτους νέους, οἵτινες δύνανται ν' ἀνταποκριθῶσι τελείως εἰς τὰς ὑμετέρας εὐχὰς κτλ.»

Ἡ βλαβεῖα ψυχολογικὴ βᾶσις, ἐφ' ἧς ἠρείδετο τὸ σύστημα τοῦ Πεσταλότση, ὁ εὐσεβὴς καὶ μέγας αὐτοῦ ἐνθουσιασμὸς πρὸς τὸ ἱερὸν ἔργον τῆς ἀνθρωπίνης μορφώσεως, καὶ ἰδίως τὸ γόητρον τῆς ἀγάπης καὶ εὐθύτητος αὐτοῦ, ἐνεποίουν μεγίστην κλίσησιν εἰς τὰς ψυχὰς πάντων, ὅσοι ἐπίτηδες ἢ τυχαίως ἀνεστρέφοντο μετὰ τοῦ ἀνδρός. Οὕτως ὑπηρέτης τις λειτουργοῦ ἐν τῇ ἀποδημίᾳ αὐτοῦ ἤκουσε περὶ τῆς φήμης τοῦ Πεσταλότση. Ἐπιθυμῶν δὲ νὰ γνωρίσῃ αὐτὸν ἔρχεται εἰς Υνερδον καὶ κατορθώνει νὰ προσληφθῇ ἐν τῷ Πεσταλοτσείῳ καταστήματι ὡς καθαριστὴς τῶν ὑποδημάτων. Ἡμέραν τινὰ καταφωρᾷ αὐτὸν ὁ Πεσταλότσης παρατηροῦντα ἐκ τῆς ὀπῆς τῶν κλείθρων τὰ συμβαίνοντα ἐν τῷ δωματίῳ τῆς διδασκαλίας· θαυμάσας δὲ τὴν μεγάλην αὐτοῦ φιλομάθειαν, παραλαμβάνει αὐτὸν καὶ συγκαταριθμεῖ μετὰ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, καὶ ἰδοὺ ὁ ποτὲ καθαριστὴς τῶν ὑποδημάτων ἐγένετο κατὰ τὴν μαρτυρίαν αὐτοῦ τοῦ Πεσταλότση εἰς ἓξ ἐκείνων, οἵτινες πιστότατα καὶ ἀκριβέστατα μετεχειρίθησαν τὴν μέθοδον αὐτοῦ. Ὁ ἀνὴρ οὗτος ἦτο ὁ μετὰ ταῦτα περίφημος γενόμενος Laspre, ὁ ἰδρύσας ἐν Βερολίῳ ἐκπαιδευτήριον κατὰ τὰς Πεσταλοτσείους ἀρχὰς. Περὶ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ λόγον ποιούμενος ὁ ἀείμνηστος παιδαγωγὸς Δειστερδέγιος λέγει· «οὐδαμοῦ ἀλλαχοῦ εἶδον νόμοιαν ζωηρότητα καὶ προθυμίαν πρὸς σκέψιν καὶ ἔρευναν· οὐδ' ἐν τῷ Ἰσραὴλ παρόμοιόν τι εἶρον.»

Ὁ Κάρολος Ράουμπερ ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς Παιδαγωγικῆς αὐτοῦ λέγει ὅτι κατὰ τὴν ἐν Υνερδον διατριβὴν αὐτοῦ τὸ πεσταλοτσεῖον καθίδρυμα εἶχεν 138 ἐσωτερικοὺς τροφίμους, ἔχοντας ἡλικίαν 6—17 ἐτῶν, καὶ 28 ἐξωτερικοὺς κατοικοῦντας ἐν τῇ πόλει. Κατὰ τὴν μεσημβρινὰν ἔτρωγον ἅπαντες ἐν τῷ καταστήματι. Μεταξὺ αὐτῶν ἦσαν 78 Ἑλβετοί, οἱ δὲ λοιποὶ ἦσαν ἐκ Γερμανίας, Γαλλίας, Ρωσίας, Ἰταλίας, Ἰσπανίας καὶ βορείου Ἀμερικῆς. Ἐντὸς τοῦ καταστήματος κατοικοῦν 15 διδασκαλοὶ, ὧν 9 ἦσαν Ἑλβετοί,

μορφωθέντες ἐν τῷ αὐτῷ καταστήματι. Πρὸς τούτοις ἀριθμοῦνται καὶ ἕτεροι 32 προβεβηκότες τὴν ἡλικίαν, οἵτινες ἦλθον ὅπως μάθωσι τὴν μέθοδον, ὧν αἱ 9 ἦσαν Ἑλβετοί.

Δὲν θεωροῦμεν ἀπο σκοποῦ νὰ περιγράψωμεν ἐνταῦθα τὸν τε ἐξωτερικὸν καὶ ἐσωτερικὸν χαρακτήρα τοῦ πατρὸς τῆς Παιδαγωγικῆς. Τὸ πρόσωπον τοῦ Πεσταλότση ἦτο ἀσχημον, τὸ μέτωπον αὐτοῦ ἐρρυτιδωμένον, αἱ τρίχες τῆς κεφαλῆς μέλαιναι, πυκναὶ καὶ τραχεῖαι. Οἱ ὄφθοι αὐτοῦ ὀφθαλμοὶ ὅτε μὲν ἀπήστραπτον τὴν λάμψιν τῆς χαρᾶς, ὅτε δὲ τὴν ἀστραπὴν τῆς ὀργῆς ἐπὶ τοῦ προσώπου αὐτοῦ ἐπεκράθητο ἴχνος τι μελαγχολίας, παρατηρούμενον καὶ ἐν αὐτῇ τῇ εὐθυμίᾳ αὐτοῦ· τὰ παιδία προσεικύνοντο ὑπ' αὐτοῦ θαυμασίως, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ἐπὶ τῇ θεᾷ τῶν παιδίων καθίστατο ἰλαρὸς καὶ μελίχιος· ἡ γλῶσσα αὐτοῦ ἦτο καθαρὰ, σαφὴς καὶ ποιητικὴ. Ὅσκις ὠργίζετο ἐλησμόνει ἑαυτὸν καὶ ὠμίλει μετὰ μὲν τοῦ Γάλλου γερμανιστί, μετὰ δὲ τοῦ Γερμανοῦ γαλλιστί· ἡ δίκαια αὐτοῦ ἦτο λιτὴ καὶ ἀπέριττος· τὰ ἐνδύματα αὐτοῦ ἦσαν ἀπλούστατα· τὸ στήθος αὐτοῦ καὶ ὁ λαιμὸς διατηροῦντο γυμνὰ ἐν πᾶσι τοῖς καιροῖς τοῦ ἐνιαυτοῦ· ὁ Πεσταλότσης εἰργάζετο πολὺ, ἀνεπαύετο ὀλίγον. — Πρὸς ἐπίτευξιν εὐγενοῦς τινος σκοποῦ ὁ Πεσταλότσης ἐθυσίαζε τὰ πάντα, ὡς περὶ τούτου μαρτυρεῖ τὸ ἐξῆς γεγονός, ὅπερ ἀναφέρει ὁ προμνημονευθεὶς μαθητὴς αὐτοῦ Ramsauer. «Ὅτε ἐν ἔτει 1814 ὁ βασιλεὺς τῆς Πρωσσίας Φρειδερίκος Γουλλιέλμος ὁ Γ' ἦλθεν εἰς Neufschatel, ὁ Πεσταλότσης ἦτο λίαν ἀσθενής· ἀλλ' ὅμως παρεκλήθη νὰ μεταφέρω αὐτὸν ἐκεῖ ἵνα ἐκφράσῃ πρὸς τὸν βασιλέα τὰς εὐχαριστίας διὰ τὸν ὑπὲρ τῶν σχολείων ζῆλον αὐτοῦ καὶ διὰ τὴν εἰς Yverdon ἀποστολὴν πολλῶν μαθητῶν. Ἐν τῇ πορείᾳ πολλάκις ἐλιποθύμησεν ὁ Πεσταλότσης, διὸ ἠναγκαζόμενον νὰ ἐξάγω αὐτὸν ἐκ τῆς ἀμάξης καὶ μεταφέρω εἰς τινα οἰκίαν. Ἐγὼ τὸν συνεβούλευον περὶ ἐπικνώδου· ἀλλ' ἐκεῖνος μοὶ ἀπεκρίνετο. «Ὅχι· μὴ κάμνης λόγον περὶ ἐπικνώδου· πρέπει νὰ εἶδῃ τὸν βασιλέα καὶ ἂν πέρωται ν' ἀποθάνω τούτου ἕνεκα· ἐὰν διὰ τῆς ἐνώπιον τοῦ βασιλέως παρουσίας μου καὶ εἰς μόνον παις τύχη ἐν Πρωσίᾳ κρείττονος διδασκαλίας, εἶμι ἀρκετὰ ἱκανοποιημένος.» — Ὅτε δὲ ἐν τῷ θορυβώδεστάτῳ ἔτει 1814 ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Ρωσσίας Ἀλέξανδρος διάτριβεν ἐν Basel, ὁ Πεσταλότσης ἐπορεύθη ἵνα παρακαλέσῃ αὐτὸν ὅπως ἐνεργήσῃ νὰ μὴ μεταβληθῇ τὸ ἐν Yverdon ἐκπαιδευτήριον αὐτοῦ εἰς αὐστριακὸν νοσοκομεῖον ἐπὶ βλάβῃ τῆς φυσικῆς καὶ ἠθικῆς ἀγωγῆς τῆς ἀνθρωπότητος, ἧς μέρος ἀπετέλει καὶ τὸ μέγα κράτος τῶν Ῥώσων, ὧν αὐτὸς προΐστατο. Ἐμφανισθεὶς δὲ ἐνώπιον τοῦ αὐτοκράτορος ἔσπευσε ν' ἀσπασθῇ τὴν δεξιάν αὐτοῦ, ἀλλ' ὁ γενναφόρων ἡγεμῶν ἀπέσυρε τὴν χεῖρα αὐτοῦ· προσδοκῶν δὲ ἐνηγκαλίσθη τὸν Πεσταλότσην καὶ ἠσπάσατο τὸν ἀξιότιμον ἄνδρα, ὅπως ἀσπάζεται εὐγνωμὸν τέκνον τὸν ἑαυτοῦ πατέρα· ἐν τῷ αὐτῷ ἔτει ἐτίμησεν αὐτὸν καὶ διὰ τοῦ παρασήμου τοῦ Βλαδιμήρου. — Ὁ Πεσταλότσης ὑπὸ θρησκευτικὴν ἐποψίν θεωρούμενος ἦτο ἀληθὴς ὀπαδὸς τοῦ Χρι-

αυτοῦ. Οὗτος ἔφερε τὴν χριστιανικὴν πίστιν οὐχὶ ἐπὶ τῶν χειλέων, ἀλλ' ἐν τῇ καρδίᾳ, ἐπεδείκνυε δὲ αὐτὴν ἐν ταῖς πράξεσιν. Ὁ Πεσταλότσης, ἔχων φρόνημα εὐσεβές, καρδίαν καθαρὰν, βίον ἅγιον καὶ ἀμειπτον, ἐβάδιζεν ἐπὶ τοῖς ἱεροῖς ἔχνεσι τοῦ φιλανθρώπου Ἰησοῦ, ἀγωνιζόμενος ὑπὲρ τῆς σωτηρίας καὶ εὐδαιμονίας τῆς ἀνθρωπότητος.

Τὸ 1815 ἔτος ἦτο ἀτυχές διὰ τὸν Πεσταλότσην. Ὁ δαιμόνιος οὗτος ἀνὴρ πρὸς πᾶσιν αὐτοῦ τῇ παιδαγωγικῇ δεξιότητι δὲν ἦτο ἐπιτήδειος νὰ διευθύνῃ ἐκπαιδευτήριον τοιαύτης εὐρύτητος, οἷαν εἶχε νῦν τὸ ἑαυτοῦ· ἐστεραῖτο ἐκείνης τῆς φρονήσεως, τῆς προσοχῆς, τῆς ἀκριβείας καὶ τῆς ἀνδρικῆς σταθερότητος, αἵτινες πρὸς τοῦτο ἀπαιτοῦνται. Πολλάκις ὑπέκυπτεν εἰς τὴν ἰσχὺν καὶ τὰς μηχανορραφίας τῶν ἐν τῷ καταστήματι αὐτοῦ διδασκόντων, οἵτινες ἤριζον πρὸς ἀλλήλους ἐξ ἀντιζηλίας. Κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος τὸ δρέπανον τοῦ θανάτου ἀφῆρπασε τοῦ φιλοπονωτάτου τούτου ἀνδρός τὴν πιστὴν σύζυγον, ἣτις ἐπὶ 46 ἔτη διετέλεσε κάλλιστος σύντροφος, συμμεριζομένη μετ' αὐτοῦ γενναϊότατα τὰς τε εὐτυχίας καὶ τὰς δυστυχίας. Ὅτε τῇ 14 Δεκεμβρίου ἕστατο ὁ Πεσταλότσης περίλυπος καὶ ἔνδοκρος ἐπὶ τοῦ τάφου τῆς φιλτάτης αὐτοῦ συζύγου, ἐξεργάγη ἢ μεταξὺ τῶν διδασκάλων ἀπὸ πολλοῦ ἐπικρατοῦσα ἔρις, ἣτις ἐπήνεγκε κατὰ τὸ ἀκόλουθον ἔτος 1816 τὴν ἐκ τοῦ καταστήματος ἀναχώρησιν τῶν δυσαρσστηθέντων. Τὸ ἐκπαιδευτήριον τοῦ Πεσταλότση ἤρξατο νὰ παρακμᾷ. Πρὸς ἀνάσθωσιν δὲ καὶ προαγωγὴν εἶδετο διευθυντοῦ νεωτέρου τοῦ ἐβδομηκονταετοῦς Πεσταλότση, ὅστις παραπεισθεὶς ὑπὸ τῶν συνεταίρων ὑπερεπήδησε τὰ ἀρχικὰ ὄρια τοῦ σχεδίου αὐτοῦ καὶ ἠνέωξε τὰς πύλας τοῦ ἐκπαιδευτηρίου μᾶλλον εἰς τὰ τέχνα τῶν ὑψηλοτέρων τάξεων τῆς κοινωνίας. Ἐν ἔτει 1819 ἐπεμελήθη ὁ Πεσταλότσης τῆς ἐκδόσεως τῶν ἑαυτοῦ συγγραμμάτων, ἅτινα συμπεριλαμβάνονται ἐν 15 τόμοις. Μεταξὺ τῶν συνδρομόντων εἰς τὴν ἐκδόσιν τῶν συγγραμμάτων τούτων συγκαταριθμεῖται ὁ τε αὐτοκράτωρ Ἀλέξανδρος, προσνεγκὼν 5000 ρούβλια, καὶ ὁ Φρειδερίκος Γουλλιέλμος Γ', προσνεγκὼν τάλληρα 400. Ὁ Πεσταλότσης, ἔχων πάντοτε πρὸ ὀφθαλμῶν τὴν τοῦ λαοῦ μόρφωσιν, κατηνάλωσε τὰς συνδρομὰς ταύτας εἰς ἴδρυσιν νέου σχολείου διὰ τοὺς πτωχοὺς ἐν τῷ παρὰ τῇ Yverdon Clindy· ἀλλὰ καὶ τὸ σχολεῖον τοῦτο δὲν ἐπέζησε πολὺν χρόνον.

Ἴδου λοιπὸν ὁ Πεσταλότσης, ὁ ἐναγκαλισθεὶς ἀπασαν τὴν ἀνθρωπότητα, ἀπεμονώθη ὅλος. Ὁ μόνος αὐτοῦ υἱὸς Λουδοβίκος εἶχεν ἤδη ἀποθάνει ἐν ἔτει 1794· ἡ σύζυγος αὐτοῦ Ἄννα κατέβη εἰς τὸν τάφον πρὸ μικροῦ· τὰ σχολεῖα αὐτοῦ εὐρίσκοντο ἤδη κεκλεισμένα. Κεκμηκῶς ἤδη καὶ βκρυθυμῶν ἐπικνέρεται ὁ Πεσταλότσης εἰς Neuhof, ἐνθα τὰ νεανικὰ ἐκεῖνα καὶ χρυσᾶ ὄνειρα εἶχεν ὄνειρευθῆ. Θεωρῶν ὅμως ἑαυτὸν εἰσέτι ἱκανὸν νὰ ἐργασθῆ ἐγένετο πρόεδρος μορφωτικῶν τινῶν ἐταιριῶν, ἐν αἷς ἐργάζετο δραστηρίως. Ὡς κύκνειον αὐτοῦ ἄσμα δύναται νὰ θεωρηθῆ τὸ τελευταῖον αὐτοῦ συγγραμμα «καὶ τύχαι μου, ὡς προϊσταμένου τῶν ἐκπαιδευτηρίων μου ἐν Burgdorf καὶ

Υπερδου», οὐτιμὸς ἢ ἀνάγνωσις μεγάλως συγκινεῖ τὸν ἀναγνώστην, ἀναλο-
γιζόμενον τὰς πολλὰς πιερίαις, ὧν ἐγεύσατο ὁ Πεσταλότσης, θέλων νὰ μορ-
φώσῃ τὸν λαόν. Ὅτε ἐν ἔτει 1826 ὁ Πεσταλότσης ἐπισκέψατο τὸ ἐν Βευγ-
γεν σχολεῖον τοῦ Zeller, τὰ παιδιά ἠθέλησαν νὰ στέψωσιν αὐτὸν διὰ τιμῆν-
τος στεφάνου· ἀλλ' ὁ ταπεινόφρων Πεσταλότσης δακρύσας ἀπεποιήθη τὴν
τοιαύτην τιμὴν εἰπὼν· «Τοιαύτη τιμὴ ἀρμόζει τῇ ἀθωότητι.»

Μεταβαίνομεν νῦν εἰς τὰς τελευταίας στιγμὰς τοῦ βίου τοῦ μεγάλου τού-
του ἀνδρός. Ὁ Πεσταλότσης καταληφθεὶς ὑπὸ σφοδρότατου πυρετοῦ τῇ 15
Φεβρουαρίου τοῦ 1827 μετηνέχθη ἐκ τοῦ Neuhoef εἰς Brugg πρὸς ἐπίτευξιν
ιατρικῆς θεραπείας, ἀλλὰ τῇ 17 τοῦ αὐτοῦ μηνὸς πρὸ μεσημβρίας περὶδω-
κεν εἰς τὸν Πλάστην τὴν ψυχὴν αὐτοῦ, ἀσχολουμένου εἰσέτι περὶ τὴν ἴδρυσιν
νέου ἐκπαιδευτηρίου διὰ τοὺς πτωχοὺς ἐν Neuhoef. Ἀποθνήσκων δὲ εἶπε τὰς
ἐξῆς εὐαγγελικὰς λόγια· «Συγχωρῶ τοὺς ἐχθροὺς μου, ἐπιθυμῶ νὰ εὐρωσι-
ῶ τὴν εἰρήνην ἐκείνην, εἰς ἣν ἐγὼ νῦν εἰσέρχομαι.» Ἡ κηδεὶς αὐτοῦ ἐγένετο
τῇ 18 Φεβρουαρίου ἀπλουστάτη καὶ ἄνευ πατάγου κατὰ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ
παραγγελίαν. Οἱ διδάσκαλοι τῶν παρεκκειμένων χωρίων μετὰ τῶν μαθητῶν
αὐτῶν ἔψαλον ἐπὶ τοῦ τάφου, εὐχαριστοῦντες τῷ μεγίστῳ διδασκάλῳ. Ὁ
Πεσταλότσης κεῖται ἐντὸς τάφου, κεκαλυμμένου κατὰ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ πα-
ραγγελίαν ὑπὸ λίθου ἀπλοῦ πλησίον τοῦ σχολείου τῆς κοινότητος Birr, εἰς δ'
ἀνήκει τὸ Neuhoef.

Τὸ φρόνημα τοῦ Πεσταλότση οὐδὲν ἄλλο δύναται νὰ χαρακτηρίσῃ καλλι-
τερον ἢ οἱ ἴδιοι αὐτοῦ λόγοι, οὓς ἐν ἔτει 1782 ἔγραψεν ἐν τῷ «Ἐλθετικῷ
φύλλῳ διὰ τὸν λαόν», καὶ οὓς διετήρησε μέχρι τοῦ τέλους τῆς ζωῆς αὐτοῦ.
«Θέλω, ἔγραφε, νὰ μείνω παιδίον, μέχρι θανάτου· οὐδὲν ὑπάρχει μεγαλο-
πρεπέστερον ἢ τὸ ἔχειν πάντοτε παιδικὴν φρένα, τὸ ἀγαπᾶν, τὸ πιστεύειν,
τὸ ἐπεθεῖαι ἄλλοις ὡς παιδίον, τὸ φρονεῖν τὰ κάλλιστα περὶ τῶν ἄλλων, τὸ
πεποιθέναί ἐπὶ ταῖς τῶν ἄλλων καρδίαις, καὶ τὸ συγχωρεῖν πάντα σοφοὺς
τε καὶ μωροὺς.»

Ἦτον δὲ καταστρέφωμεν τὸν λόγον περὶ Πεσταλότση καλὸν κρίνομεν νὰ
παραθέσωμεν ἐνταῦθα ἐκ τοῦ συγγράμματος αὐτοῦ «Πῶς ἡ Ρερτρούδη δι-
δάσκει τὰ τέχνα αὐτῆς» τοὺς ἀξιωματικωτέρους ἐκείνους λόγους, οἵτινες χα-
ρκτηρίζουσι θαυμασιώτατα τὸν τε βίον καὶ τὰς ἐνεργείας τοῦ Πεσταλότση.
«Εὐχαριστῶ, λέγει, τῷ Θεῷ, τῷ ἐφαπλώσαντι ἐπ' ἐμὲ τὴν θείαν αὐτοῦ πρό-
νοιαν. Καὶ ἐξ αὐτῶν ἤδη τῶν ἀτυχημάτων ἐδιδάχθην νὰ διακρίνω τὰς δυ-
στυχίας τοῦ λαοῦ καὶ νὰ μενοεικάζω τὴν ἀληθῆ αὐτῶν πηγὴν. Ὑπὲρτακ-
εῖ, τι λαὸς ὑποφέρει! ὁ λαὸς κατεδείχθη εἰς ἐμὲ ὁπίσθην ἦτο. Ἐξῆσα μετ'
αὐτοῦ ἀρκετὰ ἔτη ὡς ἡ γλαυὴ μεταξὺ τῶν πτηνῶν. Ἀλλ' ἐν τῷ μέσῳ γε-
λώντων καὶ χλευαζόντων ἀνθρώπων ἤκουον τὰς κραυγὰς. «Σὺ ἄθλιε! σὺ,
κατώτερος ὢν καὶ αὐτοῦ τοῦ εὐτελεστάτου τῆς ἡμέρας μισθοῦ, δὲν δύνα-
σαι οὐδὲ εὖ αὐτὸν νὰ βοηθήσῃς, καὶ φαντάζεσαι νὰ βοηθήσῃς καὶ τὸν λαόν;»

Ἐν τῷ μέσῳ τῆς χλευαστικῆς ταύτης φωνῆς, ἦν ἀνεγίνωσκον ἐπὶ τῶν χειλέων αὐτῶν, ὁ ἰσχυρὸς χεῖμαρρος τῆς καρδίας μου οὐδαμῖαν ἐδίδεν ἀκρόασιν. Πρὸς ἓν καὶ μόνον ἀπέβλεπον, ἦτοι πῶς νὰ ἐκπληρώσω τὸν σκοπὸν μου, πῶς νὰ φράξω τὰς πηγὰς τῆς δυστυχίας, εἰς ἃς ἔβλεπον τὸν λαὸν καταβυθίζόμενον. Ἡ ἰδέα αὕτη ἐνίσχυεν ἐπὶ μᾶλλον τὰς δυνάμεις μου. Αἱ δυστυχίαι μου μὲ ἐδίδασκαν ὅσημέραι νέας ἀληθείας πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ σκοποῦ μου. Ὅ,τι οὐδένα ἐξηπάτα, τοῦτο ἐξηπάτα ἐμὲ πάντοτε, ἀλλ' ὅ,τι τοὺς πάντας ἐξηπάτα, τοῦτο οὐδέποτε ἐξηπάτησεν ἐμὲ.»

ΑΡΙΣΤΕΙΔΗΣ Κ. ΣΠΛΘΑΚΗΣ.

Ο ΝΑΟΣ ΤΗΣ ΑΡΤΕΜΙΔΟΣ ΕΝ ΕΦΕΣΩ.

Ἐσχάτως ἐδημοσιεύθη ἐν Λονδίῳ τεῦχος ὄπερ πάντως δεόν νὰ ἐφελκύσῃ τὴν προσοχὴν τοῦ ἑλληνικοῦ καινοῦ, ἐν ἐποχῇ καθ' ἣν ἐνηργήθησαν ἢ ἐνεργουῦνται ὅσημέραι παντοῖαι ἀρχαιολογικαὶ ἀνακαλύψεις εἰς τὴν πατρίον ἡμῶν ἱστορίαν καὶ τέχνην ἀφορῶσαι.

Εἶναι δὲ τὸ τεῦχος τοῦτο τὸ τοῦ κ. Βούδ, πραγματευόμενον περὶ τῶν παρ' αὐτοῦ γενομένων ἐν Ἐφέσῳ ἀνακαλύψεων¹ περὶ οὗ ἤδη ἐπραγματεύθησαν ἢ Βρεταννικῇ Ἐπιθεώρησις (φυλλάδιον τοῦ Φεβρουαρίου) καὶ ἢ Ἐπιθεώρησις τοῦ Σαββάτου *The Saturday Review* (φύλλον τῆς 17 μαρτίου ἔ. ἔ.)

Ὁ ἀκάματος οὗτος ἀρχαιολόγος ἐννέα ὄλα ἔτη ἐνησχολήθη περὶ τὰς ἐν Ἐφέσῳ ἀνασκαφάς, ἀπὸ τοῦ 1863 ἕως τοῦ 1874, χορηγοῦντας τὴν δαπάνην τοῦ Βρεταννικοῦ Μουσείου, ὄπερ ὄμως ἐπὶ τέλος ἐπαυσε τὴν χορηγήσιν καὶ ἔμεινεν οὕτως ἡ ἐπιχείρησις εἰς βάρος μόνου αὐτοῦ. Ἄλλ' οὗτος δὲν ἀπεθαρρύνθη. Δι' ἀτρότων μόχθων, δι' ἀκαταπίστου ἐπιμονῆς καὶ ὑπομονῆς, ἐν μέσῳ παντοίων παλαιπωριῶν, μυρίων στερήσεων καὶ κινδύνων, ἀπειλούμενος ὑπὸ τῶν ληστῶν τοῦ τόπου καὶ ὑποστὰς ἀσθενείας, ἔφερεν ὄμως εἰς αἴσιον πέρας τὸ ἔργον του. Ἀφιερῶθη εἰς τοῦτο μετ' ἐνθουσιασμοῦ καὶ δραστηριότητος ἀπαραμίλλων καὶ ἐξηκολούθησεν αὐτὸ μέχρις ἐξαντλήσεως καὶ αὐτῶν τῶν ἰδιαιτέρων πόρων του, ἐνῶ ἠπεύλου αὐτὸν καὶ οἱ λησταί, οἱ συλλαβόντες καὶ τὸν ἐν ἐπιστήμῃ συνάδελφόν του Βᾶν Λέννεπ, παρ' οὗ ἐζήτουν ὡς λύτρα 50 χιλ. φράγκων. Ἄλλ' ἠνόνησε, καὶ ἐπροστάτευσεν αὐτὴν ἡ Πρόνοια, διότι ἐχάρισεν αὐτῷ σύντροφον θαυμασίαν, σὴν νεαράν αὐτοῦ σύζυγον, ἥτις οὐ μόνον συνεμερίσθη τοὺς μάχθους, τὴν μόνωσιν καὶ τὰς στερήσεις του, ἀλλ' ἀνέλαβε νὰ μετριάξῃ αὐτούς, νὰ μακρύνῃ δὲ καὶ τοὺς κινδύνους. Ἐχουσα γνώσεις τινὰς ἰατρικὰς, ἐνοσήλευε τὰς οἰκογενεῖας τῶν ἐγ-

¹ Discoveries at Ephesus, including the site and remains of the Great temple of Diana. By J. J. Wood, London 1877.